

ספר אורים ותמים המבואר

פירוש על ישעיה וירמיה ויתר חידושים אחרים
להרב הכולל מוהר"ר מאיר עראמה זלה"ה
המאיר לארץ ולדורים בחכמתו ובתבונתו,
ברוחו שמים לרום העלה עד שחקים ששוחקים מעדנים ומטעמים לצדיקים.
ועד היום נסתר בהסתר פירוש לדברים הנזכרים,
עד כי בא מועד צאתם לאורה בימי חנוכת המנורה הטהורה,
זאת חנוכת נרותיו המאירות עינים
(נוסח דפו"ר)

ועתה יוצא לאור

עם ביאורים יקרים משולבים בדבריו המאירים, בתוספת מקורות וציונים, והרחבת
הענינים מספרי רבותינו הנושאים ונותנים בדבריו. הכל במהדורה חדשה ומפוארת,
מאירת עינים, מוגהת בהגהה מדויקת ומתוקנת, נוספו אלפי מראי מקומות וציונים,
נפתחו ראשי תיבות וקיצורים, הקטעים חולקו לפסקאות קצרות, נוספו סימני
פיסוק וניקוד, בתוספת כותרות משנה ובמעלות רבות נוספות

על ידי מכון 'אור לישרים' - ירושלים
שע"י ישיבת 'אביר יעקב'
'אור מאיר ושמחה' נהריה
שנת תשפ"ו לפ"ק

מהדורת אלול

אורים ותמים המבואר

להחכם הקדמון רבי מאיר עראמה ז"ע"א

יוצא לאור על ידי
מוסדות אביר יעקב נהריה
מכון אור לישירים ירושלים
בראשות הרב שלמה אביחצירא שליט"א

עורך ראשי
הרב מנחם מנדל פומרניץ

עורך אחראי
הרב אהרן פישר

עורכים ומבקרים

הרב נתנאל וולנר

הרב זושא בן ציון דינקלס

הרב הלל טאבק

הרב משה סגל

הרב זעליג רוזנשטרוך

עימוד: הרב שמואל סאמעט

נסדר ע"י ממלכת התורה "עוז והדר"
בנשיאות הגאון הצדיק רבי יהושע לייפער שליט"א
אב"ד "באר משה" מאנסי

הפצה והזמנות: 'היכלי תורה'

באירופה:
tel. 44-191-430-0333
fax. 44-191-430-0555

באר"ה"ב:
tel. (718) 437-0054
fax. (718) 437-5314

בארץ ישראל:
טל. 02-9924603
פקס. 03-5435884

©
כל הזכויות שמורות

לישיבת אביר יעקב
אור מאיר שמחה נהריה
רח' אביר יעקב 27
נהריה

הואיל ומושקע במהדורה זו הון רב
ויגיעה רבה, לכן ע"פ דין תורה
ולהבדיל ע"פ הזכויות בכל המדינות,
אנו אוסרים בכל תוקף כל הדפסה
צילום והעתקה כולל העתקה
חלקית או אחסנה במחשב או מאגר
כל שהוא כל חלק מהספר, וכן אין
לעשות כל שימוש מסחרי בחומר
הנדפס ובהוספות. הספר נמכר רק
על מנת שלא יעשה בו שימוש שלא
כדון. ושארית ישראל לא יעשו עולה.

נדפס בארץ ישראל
על נייר חז"ל
שאין בו חשש חילול שבת

Printed in E. Israel

הארות והערות יתקבלו בברכה
מכון אור לישירים
רח' יוסף חכמי 30 ירושלים
פקס: 03-5423180

א חֲזוֹן יִשְׁעִיהוּ בֶן-אֲמוּיָן אֲשֶׁר חָזָה עַל-יְהוּדָה
וּירוּשָׁלַם בִּימֵי עֲזִיָּהוּ יוֹתָם אָחִיו יְחֻזְקִיהוּ מֶלֶכ־
יְהוּדָה: ב שָׁמְעוּ שָׁמַיִם וְהָאָרֶץ אֲרֶץ בִּי יְהוָה דְּבַר
רש"י

עוזיהו שרתה שכינה עליו, ונתנבא כל ימי המלכים הללו, עד שעמד מנשה והרגו (ראה יבמות מט:). (ונבואה זו נאמרה בימי חזקיהו אחר שגלו עשרת השבטים. כתב יד):
(ב) שָׁמְעוּ שָׁמַיִם וְהָאָרֶץ אֲרֶץ. ומשה אמר (דברים לב א) הָאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ, למה שינה ישעיה את הלשון, שנו רבותינו דבצר זה מדרשות רבים צפרשת האזינו בספרי (פי' שו'), ונחלקו חכמים (שם) עליהם ואמרו אין הדבר כן, אלא בזמן שהעדים צאים ומעידים ונמצאו דבריהם מכוונים עדותן קיימת, ואם לאו אין עדותן קיימת, אילו לא בלא ישעיה ונתן 'שמיעה' לשמים ו'האזנה' לארץ, היו השמים מעידים ואומרים כשנקראו לעדות זו בימי משה שאמר הַעֲדִיתִי בָכֶם הַיּוֹם (דברים ד כו) צהאזנה שמענו, והארץ מעידה אני נקראתי בלשון שמיעה, ואין עדותן מכוונת, בלא ישעיה וחלף את הדבר, נמצאו שניהם מעידים בלשון האזנה ובלשון שמיעה: **בי ה' דיבר.** [שמהיו עדים דבצר, כשהתריתי צם בימי משה, לכן נואו ושמעו שאני מתווכח עמם שעצרו על ההתראה, אני לא סרתי צהם, אלא גידלתים ורוממתים, והם פשעו צי, (ס"א)].
שמהיו עדים דבצר, והיכן **דיבר,** הָאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ (דברים לב א), צמכילתא (בא מס' דפסחא יב):

אורים ותמים

א (ב) שָׁמְעוּ שָׁמַיִם וְהָאָרֶץ אֲרֶץ בִּי ה' (דברים לב א) 'הָאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ', להיותו בעת ההיא יותר קרוב אל הָאָרֶץ.

ביאור

אמר משה (דברים לב א) 'הָאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ אמרי פי', ואמר לשמים 'האזינו' אך לארץ אמר 'תשמע', הַיְּהוּתוֹ - מחמת היותו בעת ההיא שהיה חי בעולם הזה יותר קרוב אל הָאָרֶץ מאל השמים, וכיון שהיה קרוב לארץ אמר 'ותשמע הארץ'.

שמיעה מקרוב והאזנה מרחוק

א (א-ב) שָׁמְעוּ שָׁמַיִם וְהָאָרֶץ אֲרֶץ בִּי ה' דְּבַר. הנה יש חילוק בין שמיעה להאזנה, כי הָאָזְנָה תֹאמַר לְמִי שְׁהוּא נִיצֵב בַּמָּקוֹם רְחוֹק, וְלַעֲוֹמֶת זֹאת הַשְּׁמִיעָה מִשְׁמַעָה לְדַבֵּר שְׁנֵאֵמַר לְמִי שְׁעוֹמֵד מִקְרֹב, וְלָכֵן

מקורות וצייונים

א. ראה בספרי (האזינו א): 'האזינו השמים' לפי שהיה משה קרוב לשמים לפיכך אמר 'האזינו השמים' לפי שהיה רחוק מן הארץ, לפיכך אמר 'ותשמע הארץ אמרי פי'. בא ישעיה וסמך לדבר ואמר 'שמעו' ובמודרש (תנחומא האזינו ב): אמר ישעיה 'שמעו שמים והאזינו ארץ',

א. ראה בספרי (האזינו א): 'האזינו השמים' לפי שהיה משה קרוב לשמים לפיכך אמר 'האזינו השמים' לפי שהיה רחוק מן הארץ, לפיכך אמר 'ותשמע הארץ אמרי פי'. בא ישעיה וסמך לדבר ואמר 'שמעו' ובמודרש (תנחומא האזינו ב): אמר ישעיה 'שמעו שמים והאזינו ארץ',

אורים ותמים

דבר, אשר בידו שישמעו, כי מי שם פה
לאדם או מי ישום אדם או חרש או פקח,
הלא הוא יתברך.

אין רמז באמרו שמים וארץ כאן, אל השכל
אשר הוא חלק שמימי ואל החמר אשר
הוא החלק הארצי, והם שני חלקי האדם, ויפל
מלת שמו אצל השכל, כי הוא היותר קרוב
אצל עניני הדברים השכליים.

ביאור

שדבר את הדברים הללו, והוא אשר בידו - בכוחו ויכלתו
לפעול שישמעו את דבריו, כי הרי מי שם פה לאדם או
מי ישום - מי יעשה את האדם אצל או חרש או פקח,
הלא רק הוא יתברך, ועל כן ביכלתו של הקב"ה לפעול
שאפילו מי שאינם יכולים לשמוע, ישמעו לדבריו.

שמים וארץ מרמזים לנשמה והגוף

אין יש לבאר באופן אחר, שרמז הכתוב באמרו 'שמעו
שמים והאזינו ארץ כאן, לגוף ולנשמה של האדם,
שמה שאמר 'שמים' הכוונה אל השכל והנשמה שבאדם
אשר הוא חלק שמימי ורוחני ועליון באדם, ומה שאמר
'ארץ' כוונתו אל החמר והגוף הגשמי אשר הוא החלק
הארצי שבו, דהיינו שהגוף נברא מן העפר ומהארץ, ואם
כן נמצא שהשמים והארץ בכתוב, הם רמז לשני חלקי
האדם הגוף והנשמה. ולפי זה מובן מדוע יפל - נכתבה
מלת שמו אל שמים ומלת אל חרש ופקח, אצל
ה'שמים' שמרמזים על השכל, כי השכל הוא היותר
קרוב אצל עניני הדברים השכליים - שהם שמיים
וקרובים להקב"ה.

ולכן כשאמר ישעיהו שמו שמים, שמראה
כאלו המדבר יותר קרוב אל השמים
מקרבתו אל הארץ, אמר תקף פי ה' דבר,
ירצה, המדבר הוא האל יתברך, ואילו הם יותר
קרובים השמים למעלתם.

אין נאמר, אמר פי ה' דבר, לפי שצוה אל
השמים מעל שישמעו, וכן אל הארץ,
מה שאין מדרך לשמע, לכן אמר שהאל

דבר הנבואה נאמר מפי ה' ולא מפי הנביא

ולכן כשאמר ישעיהו שמו שמים, שלשון זו מראה
כאלו המדבר - דהיינו ישעיה יותר קרוב אל
השמים מקרבתו אל הארץ, שכיון שאמר לשמים
'שמעו' שהוא מטבע לשון שנאמר למי שצוה מקרוב,
משמע שישעיה היה קרוב יותר לשמים מאשר לארץ, ואם
כן דרגתו גדולה ממה, לכן אמר ישעיה תקף לאחר מכן
פי ה' דבר, ירצה לומר, המדבר אליהם הוא האל
יתברך, ואילו ישעיה רק משמיע את דבריו של הקב"ה,
ואליו - אל הקב"ה הם יותר קרובים השמים למעלתם
- מחמת גודל מעלתם, אמנם הארץ הגשמית והחומרית
מרוחקת מהקב"ה.

ה' נתן את כח השמיעה אפילו בארץ החומרית

אין נאמר, אמר הכתוב פי ה' דבר, לפי שצוה ישעיה
דבריו הללו אל השמים מעל - העליונים שישמעו
את דבריו, וכן צוה אל הארץ שתשמע את דבר ה', ומה
שאין מדרך לשמע מפני שאינם בעלי חוש השמע, לכן
אמר מיד לאחר מכן כי ה' דיבר, דהיינו שהאל הוא זה

מקורות וצינונים

מהמלך כתוב 'שמעו שמים', משה שהיה יותר קרוב למלך כתוב
'האזינו השמים'.

ב. ע"פ הכתוב (שמות ד יא) 'ויאמר ה' אליו מי שם פה לאדם או מי
ישום אדם או חרש או פקח או עור הלא אנכי ה'.

ג. ראה ברבינו בחי (דברים לב א): דבר ידוע כי הגוף מן הארץ והנפש
מן השמים, והנה בעוד שהאדם בעוה"ז בחיים יש לו קורבה בשמים
ובארץ, בשמים מצד הנפש, ובארץ מצד הגוף, ולכן כשהזכיר משה
לישראל בקיום התורה והמצוות יעיד עליהם עדים השמים והארץ
שהם קרובי האדם, כאדם שמתרה לחברו ומועיד עליו עדים בפני
קרוביו. וזהו שאמר 'האזינו השמים ואדברה ותשמעו הארץ אמרי פי'.
ובאור החיים (שם): עוד נתכוון שדיבר עם שני הרכבות שמהם בנוי
האדם, אחד חלק הרוחני שיתחס בשם השמים, ואחד חלק הגופני
שיתחס בשם הארץ, וכדרך שרמזו רבותינו ז"ל (סנהדרין צא): בפסוק
'קרא אל השמים מעל' וגו', וכשדבר לרוחניות שבאדם קרא אליו
ואמר 'האזינו השמים' פירוש חלקי השמים שלהיותם טמונים בנסתר

מה ראה ישעיהו לומר 'שמעו שמים', אלא ללמדך שכל דברי
הנביאים שוים, משה אמר 'האזינו השמים' וישעיה אמר 'שמעו
שמים והאזינו ארץ'. אמר רבי עקיבא מלמד כיון שאמר משה את
התורה בשמים היה והיה מדבר עם השמים כאדם שמדבר עם חבירו
שאמר 'האזינו השמים' וראה את הארץ רחוקה ממנו ואמר 'ותשמעו
הארץ', אבל ישעיה שהיה בארץ וראה שמים רחוקים ממנו התחיל
לומר 'שמעו שמים' ואח"כ 'והאזינו ארץ' שהיתה קרובה אליו 'כי
ה' דבר'.

ובזהר (האזינו רפ): 'האזינו השמים ואדברה', רבי חייא אמר, זכאה
חולקיה דמשה יתיר מכל נביאי עלמא, תא חזי, כתיב 'שמעו שמים
והאזינו ארץ כי ה' דבר', 'שמעו שמים', ישעיה דהוה יתיר רחיקא
ממלכא כתיב 'שמעו שמים', משה דהוה יתיר קריב למלכא כתיב
'האזינו השמים' - 'האזינו השמים ואדברה', רבי חייא אמר, אשרי
חלקו של משה יותר מכל נביאי העולם. בא ראה, כתוב 'שמעו שמים
והאזינו ארץ כי ה' דבר', 'שמעו שמים', ישעיה שהיה יותר רחוק

בָּנִים גְּדֻלָּתִי וְרוֹמְמָתִי וְהֵם פָּשְׁעוּ בִּי: ג יָדַע שׁוֹר קִנְהוֹ וְחִמּוֹר אֲבוֹם בְּעַלְיֹי יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַע עַמִּי לֹא הִתְבּוֹנֵן:

רש"י

קונאו להיות מוראו עליו, לא שינה מה שגזרתי עליו לומר איני חורש היום, וחמור לא אמר לבעליו איני טוען היום. ומה אלו שנזכרו לשמשכם, ואינם לא לקיבול שכר אם יזכו ולא לשילום פורענות אם חוטאים, לא שינו את מדתם שגזרתי עליהם, וישראל שאלם זוכים מקבלים שכר ואם חוטאים מקבלים פורענות (ראה ספרי האזינו שו), לא ידע, לא אצו לידע, וידעו ודשו צעקו (ויק"ר כז ח), ועמי לא נתן לב להתבונן:

(ג) קונאו. [מתקנו בחרישה ציוס, ומאחר שהרגילו בכך יודע צו, אבל חמור אטום אינו מציין בעליו עד שיאכילנו, וישראל לא נתפקם לידע כשור, כשקראתיו יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שָׁמָּה (בראשית לה י) והודעתי קצת חוקותי, והם עזבוני כדמפורש ביחזקאל (כ ז-ח) וְאָמַר אֵישׁ וְגו'], אֵת גְּלוּלֵי וְגו', ואף לאחר שהולכים ממזרים והאכלתם את המן וקראתי אותם עַמִּי גְּנִי יִשְׂרָאֵל (שמות ג י), לא התבוננו כחמור (ס"א אינו)]. דבר אחר, ידע שור קונאו, מכיר השור

אורים ותמים

מִלְשָׁה (דברים לז ו) 'עם נבל ולא חכם הלווא הוא אביך קנף הוא עשך ויכננך'.

(ג) יָדַע שׁוֹר קִנְהוֹ וְחִמּוֹר אֲבוֹם בְּעַלְיֹי. יָשִׁיב לְשָׁאֵלֶת מִי שִׁישָׁאֵל וְיֹאמַר, אַחֲרֵי שֶׁהָאָדָם בָּעַל חֶמֶר מְלֵא חֲסִדוֹת וְחֲטָאִים תִּרְדֶּף, עַל דֶּרֶךְ הֵן בְּעוֹן חוֹלָלִיתִי (תהלים נא ז), וְיֹאמַר צִדִּיק

וְהַשְׁמִיעָה הַזֹּאת הִיא בָּנִים גְּדֻלָּתִי וְרוֹמְמָתִי וְהֵם פָּשְׁעוּ בִּי.

הַרְוֹמָמוֹת וְהַבְּזִיּוֹן דְּבַק בְּנַפְשׁ, וְכֵן הַגְּדֹל וְהַקָּטָן בַּגּוֹף. וְלִכֵּן כִּנְגַד הַחֶמֶר אָמַר בָּנִים גְּדֻלָּתִי, וּכְנַגַד הַשֶּׁכֶל אָמַר וְרוֹמְמָתִי. וְעַם כָּל זֶה הֵם פָּשְׁעוּ בִּי. כְּעִנְיֵן הַכְּפוּי טוֹבָה הַנִּזְכָּר בְּשִׁירַת

ביאור

הַלּוֹא הוּא אָבִיךָ קִנְף הוּא עֶשֶׂךָ וְיִכְנַנְךָ¹ - דהיינו שעל אף כל הטובות בגוף ובנפש שהטיבם הקב"ה, בגדו בו:

טענת החוטאים שהם מוכרחים לחטוא מצד חומרים

(ג) יָדַע שׁוֹר קִנְהוֹ וְחִמּוֹר אֲבוֹם בְּעַלְיֹי. בכתוב זה יָשִׁיב הַנְּבִיא לְשָׁאֵלֶת מִי שִׁישָׁאֵל וְיֹאמַר, אַחֲרֵי שֶׁהָאָדָם הוּא בָּעַל חֶמֶר - גשמי ונברא מן הארץ, וְלִכֵּן הוּא מְלֵא חֲסִדוֹת וְחֲטָאִים תִּרְדֶּף² - ותמיד הוא רודף ורץ אחר החטאים והתאוות, עַל דֶּרֶךְ מֵאִמֶר הַכְּתוּב 'הֵן בְּעוֹן חוֹלָלִיתִי וּבַחֲטָא יַחֲמַנִּי אִמִּי' (תהלים נא ז)³, וְכִמּוֹ שְׁנֵאִמֶר (קהלת ז כ) 'אֵין צִדִּיק

רוממות וגודל כנגד הנשמה והגוף

וְהַשְׁמִיעָה הַזֹּאת שֶׁמִּשְׁמִיעַ הַקֶּב"ה אֶל הַגּוֹף וְהַנֶּפֶשׁ הִיא בָּנִים גְּדֻלָּתִי וְרוֹמְמָתִי וְהֵם פָּשְׁעוּ בִּי. וּשְׁנֵי חֲלָקִי כְּתוּב זֶה מְכוּוֹנִים כִּנְגַד הַגּוֹף וְהַנֶּפֶשׁ, מִשּׁוֹם שֶׁהַרְוֹמָמוֹת וְהַמַּעֲלָה וְלַעֲזוּמַת זֹאת הַבְּזִיּוֹן דְּבַק - הֵם עֲנִינִים שֶׁשִּׁיכִים בְּנַפְשׁ, וְכֵן הַגְּדֹל וְהַקָּטָן שִׁיכִים בַּגּוֹף. וְלִכֵּן כִּנְגַד הַחֶמֶר וְהַגּוֹף הַגִּשְׁמִי אָמַר בָּנִים גְּדֻלָּתִי, שְׂגִידֵל אֶת בַּחֲיִנַת גּוֹפִם, וּכְנַגַד הַשֶּׁכֶל אָמַר וְרוֹמְמָתִי שְׂרומם אֶת נַפְשׁוֹתֵיהֶם מִכָּל הָעַמִּים. וְאִמֶר הַכְּתוּב שֶׁעַם כָּל זֶה שְׂגִידֵלם וְרוממם בְּנַפֶּשׁ וּבַגּוֹף הֵם פָּשְׁעוּ בִּי. וְהַפְּשִׁיעָה הַזֹּאת הִיא כְּעִנְיֵן הַכְּפוּי טוֹבָה הַנִּזְכָּר בְּשִׁירַת מִלְשָׁה - שִׁירַת הָאִזִּינוֹ (דברים לב ו) 'עַם נָבִל וְלֹא חָכֵם

מקורות וצייונים

אחרי כן בכל מיני בסיס וכן. מכם כהנים מכם נביאים ומכם מלכים, כך שהכל תלוי בו.

ה. ע"פ הכתוב (משלי יג כא): חטאים תרדף רעה.

ו. ברש"י: 'הן בעון חוללת', ואין לא אחטא ועיקר יצירתי על ידי תשמיש הוא שכמה עוונות באים על ידו.

ובמעשי השם (חלק מעשי אבות פכ"א): ואחר שאמר דוד כל זה, ביקש עוד להקל ענין החטא ההוא, ואמר שאם היה חטאו שחטא כמו שחטא שאול שעבר מצותו, הנה היה החטא גדול, אבל הוא לא חטא רק בתאוות המושגל, כי זה הוא נמשך לאדם מטבעו, שאין הוויית

לזה קראם להאזין, ואמר כנגדו דבור קשה כי הנפש תסבול מרות בעיני הבורא כי תכיר חיובה, וכנגד הגוף שהוא בנגלה אמר 'ותשמע הארץ' פירוש חלקי הארץ אמרי פי כי הגוף להיות טבעו רחוק מהמושכלות צריך אמירה רכה לשמוע.

ד. ברש"י: 'הלה' תגמלו זאת, לשון תימה, וכי לפניו אתם מעציבין, שיש בידו ליפרע מכם ושהטיב לכם בכל הטובות. 'עם נבל', ששכחו את העשוי להם. 'ולא חכם', להבין את הנוגדות שיש בידו להטיב ולהרע. 'הלא הוא אבין קנף', שקנאן שקננן בקו הסלעים ובארץ חזקה, שתקנן בכל מיני תקנה. 'הוא עשך', אומה באומות. 'ויכוננך',

אורים ותמים

בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה טוֹב וְלֹא יִחָטָא' (קהל 1 ט), יִרְצֶה, 'אֵין צְדִיק' מִצַּד שֶׁהוּא 'בְּאֶרֶץ', רְצוֹנִי, מוֹשֵׁב שְׁכָלוֹ הוּא בַּחֲמֶר, מִזֶּה הַצַּד אֵי אֲפֹשֶׁר שְׁלֹא יִחָטָא, אִם כֵּן מָה עֲנֵשׁ יֵשׁ, אַחֵר שֶׁיִּכְרַחוּ מִפְּאֵת חֲמָרָם וְאֵין חֲטָאתָם חֲטָאת. לָזֶה הַשִּׁיב בְּטַעֲנָה פִּילוֹסוֹפִית וְאָמַר, אִם

ביאור

והגוף הגשמי הוא הספדה שהבריות חוטאים, אם כן דין הוא - חייב להיות ש'יכריח' החומר את כל מי שהוא בעל חמר לחטא, וממילא ברור כי כל נברא אשר יהיה יותר חמרי וגשמי, מוכרח שיותר יחטא, ואם כן השור והחמור שהם בהמות חומריות הרבה יותר מן האדם, בודאי שהיה להם לחטוא יותר, אכל בכל זאת השור נדע והכיר את קונחו - בעליו וכן החמור הכיר את אבוסו בעליו, ולעומת זאת ישראל שמשמעו שררה וחשיבות, שהוא החלק העליון שבאדם, לא נדע ולא הכיר את הקב"ה, וכן עמי שהוא החמור והגוף הגשמי לא התבונן.

רק בדור המבול החומר היה סיבה לחטאים
הלא - הרי תראה שבדור המבול 'השחית כל בשר' את

בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה טוֹב וְלֹא יִחָטָא, יִרְצֶה לומר, הטעם ש'אין צדיק' בעולם, מצד שהוא 'בארץ', רצוני, שעל אף שאכן יש בו שכל ונשמה, אבל מושב שכלו הוא בתוך החמר - הגוף הגשמי, ומזה הצד - ומחמת זה אי אפשר - לא יתכן שלא יחטא, ואם כן יש להבין מה - איזה ענש יש לבני האדם החוטאים אחר ש'יכריחו' לחטוא וללכת אחר תאוותם מפאת - מחמת חמרם וגופם הגשמי, ואם כן אין חטאתם נחשבת כלל לחטאת משום שהדבר לא נעשה מבחירתם והיו מוכרחים על כך.

אפילו השור והחמור מכירים את אדונם על
אף חומריותם
לזה השיב הכתוב בְּטַעֲנָה פִּילוֹסוֹפִית וְאָמַר, אִם הַחֲמֶר

מקורות וצינונים

בחינת התאוות הרעות והאדם עלול יותר לתאווה זו יותר מכל התאוות לפי שנברא בכח התאוה הזאת כמו שכתב בזה הרד"ק ז"ל בפסוק 'הן בעוון חוללתי וגו'. וכן להיפך, כשהאדם מכניע תאוה זו כאשר יוכל, הרי הוא מוכן לכל בחינת קבלת הקדושה והטהרה, כי זה כל האדם. ועל כן ברשע האור, תחילת קללתו בבטן וירך לפי שהם התחילו בעבירה. וקליפות הללו שהכניע עצמו תחת ידם הם השולטין עליו לעשות בו כל מיני נקמות.

ז. ש'ישראל' משמעו שררה ומעלה גדולה, כמו שנאמר (בראשית לב טו) ויבאמר לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל.

ח. ראה ברבינו בחי' (בראשית מז טו): על דרך השכל מה שהזכירו הכתובים בפרשה זו פעם יעקב פעם ישראל הכל בהשגחה ובכוונה ידועה, כי שם יעקב נאמר על מדות הגוף בעיני הגוף בעולם הזה, כי מה שנקרא יעקב על שם 'וידו אווחת בעקב עשו' (בראשית כח כו), ושם ישראל נאמר על מדות הנפש, הוא שכתוב (שם לב טו) 'כי שרית עם אלהים'.

ובגבורות השם (פ"ה): כנגד אלו שני דברים אמר הכתוב (תהלים קיד א) 'בצאת ישראל ממצרים בית יעקב מעם לוועז', הזכיר כי יצאו ישראל בשני חלקיהם, בשם 'יעקב' ובשם 'ישראל', כי בשניהם היו משועבדים במצרים, כי שם יעקב נאמר על הפחות והשפל והוא ענין החמרי שעליו נקראו בשם 'יעקב מלשון עקב', ושם 'ישראל נקרא על שם הצורה שהיא חשובה מלשון 'כי שרית', וזה מבואר.

וראה עוד בזוהר (תרומה קעה): דתאנא יעקב תתא, 'ישראל עלאה', יעקב לאו שלימותא, ישראל שלימותא דכלא [-ששנינו יעקב תחתון, ישראל עליון, יעקב אינו שלימות, ישראל שלימות הכל]. ועוד שם (ויחי רכב): דהוה שלים יתיר ישראל מיעקב, ואי תימא והא כתיב (בראשית כה כז) 'יעקב איש תם', שלים, שלים הוה ולא שלים בדרגא עלאה כישראל

האדם רק על ידי תאוות המשגל, ולולא היתה תאוות המשגל גוברת באביו ובאמו לא היה בא לעולם, אם כן אין להפלא שהאדם יחטא בחטא זה, לכן אמר 'הן בעוון חוללתי', כאילו יאמר הן חטאתי בעוון שחוללתי ובחטא שיחממתי אמי לא בחטא אחר.

ובבאר מים חיים (פר' נח): הנה אדם הנברא על הארץ אי אפשר שיוברא בלי שום כח הרע והפסולת כאומרו 'הן בעוון חוללתי ובחטא יחממתי אמי', וכנאמר חז"ל אפילו חסיד שבחסידים אי אפשר שלא יהיה צד אחד וכו'. על כן אי אפשר לאדם להיות בעולם שלם בלא חטא כלל, וכנאמר שלמה המלך ע"ה (מלכים א' ח טו) 'כי אין אדם אשר לא יחטא', כיון שמוכרח להיות נולד בכח הרע, ואף זה החטא הוא כדמיון הפסולת הנזכר אשר בעל הכלי מרוצה להיות נופל זה הפסולת ויבוא לו כלי מהנשאר וכו'. והנה נודע אשר בכח תאוה הזו נכללו כל התאוות והיא היותר חזקה שבכל התאוות לפי שנולד בכח תאוה הזו כמו שכתב ברמב"ם הקדוש, ועיין ברד"ק בפסוק 'הן בעוון חוללתי וגו'. ואם אדם זוכה לכפיית התאוה הזאת למאסה אצלו בתכלית, ולהעלות כוונתה לה', בנקל לו להכניע כל שאר התאוות לצד שהיא היותר חזקה וכולם נכללו בה. ועל כן אמר (בראשית א' ח כח) 'ומלאו את הארץ', כלומר אם תעשו כך במצות פרו ורבו לעשותה בכוונת אמת לשמו יתברך, אז תמלאו בזה כל דברי ארציות שבכם, אשר בכל דברים הגופניים יהיה בכם כח למלאותם באלה שיהיו נמאסים בתכלית המיאוס, ולא תכוונו להנאת הגוף כי אם להרבות כבודו שמים לתקן שורש כל דבר בשמים ממעל ולברר מכל דבר הניצוצות הקדושים ולהכניע ולשבר כל כוחות הרעים והכל על ידי הלב כנוכח.

ועוד שם (פר' נשא): וכל בחינת הרע באיש הישראלי הכל נצמח מבחינה זו. כי אפילו איש הכשר והישר הנשמר מבחינת הרע רק שממלא תאוות בזה בהיתר. זה הוא שורש פורה ראש ולענה לכל

ד הוי | גוי חטא עם כבד עון זרע מרעים בנים

רש"י

קדוש אלה, נהפך להיות עם כזר עון: עם כבד עון. כבדות עון. 'פגד', אדם שהוא פגד, פישנ"ט זלע"ז, פגד, שם דבר של כבדות, פשיטומ"א זלע"ז, ודנוק עם חיצת עון: זרע מרעים. והם היו זרע פגד ה' (להלן סא ט). צנים היו להקדוש ברוך הוא (דברים יד א), ונהפכו למשמימים:

(ד) הוי. כל 'הוי' שנמקרה לשון קונל וקניה, כאלם הגונם מלצו ולועק 'אהה', אלא שיש מהם מועטין שהם לשון נעקת קריאת קול, כמו הוי הוי ונסו מלך פון (זכריה ב י), ומרגומו אכלו, לשון הכרזה: הוי. יש לזעוק על גוי קדוש (שמות יט ו) שנהפך להיות גוי חוטא, ועם שנאמר בו (דברים ז ו) פי עם

אורים ותמים

ואמר על יהודה אבום בעליו על בית המקדש.

ועל שניהם אמר (פסוק ד) הוי גוי חטא זה ישראל, עם כבד עון זה יהודה שקרא עמי, ולא לה קרא זרע מרעים ולא לה בנים

אפלו חיות ועופות (סנהדרין קט), אז נאמר 'פי מלאה הארץ חמס והנני משחיתם את הארץ' (נלש"ט ו יג), פי אז יורה ש'הארץ' רצה לומר החמר היה סבה. וזהו שפרש ישראל לא ידע עמי לא התבונן.

ביאור

שהוא מרמז על בית המקדש. כלומר, מלבד מה שאמר שידע שור קונה' הוסיף ואמר שגם ידע 'חמור אבום בעליו', הרי שמלבד הכרת האדון עצמו יש גם את הכרת האבוס שהוא מקור מאכלו, שאפילו החמור שאינו מכיר את בעליו עצמו, אמנם מכיר הוא את האבוס שהוא מקור מאכלו², ובנמשל היינו שמלבד מה שישראל לא הכירו את הקב"ה, הם גם לא הכירו את בית המקדש שנמשל ל'אבוס' משום שהוא מקור ההשפעה לישראל.

תוכחה לבעלי המעלה והשפלים

ועל שניהם - על בעלי המעלה בישראל ועל השפלים והפחותים שבישראל אמר (פסוק ד) הוי גוי חטא זה ישראל, ולכן אמר 'חוטא' שמשמעו עבירה שנעשית בשגגה ולא במזיד. עם כבד עון זה יהודה שקרא להם בתואר עמי, באומרו "עמי" לא התבונן, ולכן אמר שהם 'כבד עון', ש'עון' משמעו עבירה שנעשית במזיד ובכוונה תחילה. ולא ידע - לבעלי המעלה בישראל קרא בתואר זרע מרעים ולא ידע - לשפלים והפחותים קרא בתואר בנים

דרכו על הארץ' (בראשית ו יב)², ומה שנאמר 'כל בשר' היינו שלא רק בני האדם חטאו והשחיתו את דרכם, אלא אפילו חיות ועופות השחיתו את דרכם (סנהדרין קט), ולכן אז נאמר (בראשית ו יג) 'פי מלאה הארץ חמס והנני משחיתם את הארץ', ומה שאמר 'את הארץ' היינו פי דווקא אז - כאשר כל הנבראים הגשמיים השחיתו את דרכם, יורה הדבר על כך ש'הארץ' רצה לומר החמר ויסוד העפר שממנו נבראו כל בעלי החיים, הוא היה הסבה לכך שהם משחיתים את דרכם³, אבל באופן רגיל, אין החומר סיבה לחטאי האדם.

עם ישראל לא הכירו את הקב"ה וביהמ"ק

וזהו הטעם לכך שאחר שאמר ש'הם פשעו בי', חזר הכתוב ופרש ישראל לא ידע עמי לא התבונן, 'ישראל' אלו בעלי המעלה, ו'עמי' הם פשוטי העם, ואמר על 'ישראל' שאף בעלי המעלה לא ידע, שלא הכירו את הקב"ה והיו גרועים משור המכיר את בעליו. ואמר על יהודה שהם פשוטי העם שלא הכירו את אבום בעליו

מקורות וצייונים

שהרביעו בהמה על חיה וחיה על בהמה והכל על אדם ואדם על הכל. יא. ראה במדרש (ב"ר לא ז): 'הנני משחיתם את הארץ' וכו', משל לבן מלכים שהיה לו פדגוג כל זמן שהיה סורח היה פדגוג שלו נרדה ולבן מלכים שהיה לו מניקה, כל זמן שהוא סורח היתה מניקתו נרדה, כך אמר הקב"ה 'הנני משחיתם את הארץ', הא אנו מחבל להן ומחבל לארעא עמהון.

יב. ברש"י: 'קוננו', מתקנו בחרישה ביום ומאחר שהרגילו בכך יודע בו אבל חמור אטום אינו מבין בעליו עד שיאכילנו וישראל לא נתפקח לידע כשור כשקראתיו ישראל יהיה שמך והודעתיו קצת חוקותי והם

[שהיה ישראל יותר שלם מיעקב, ואם תאמר שהרי כתוב 'ועקב איש תם' שלם, שלם היה ולא בדרגה עליונה כישראל]. ועוד אמרו בזהר (בלק ו): תרין דרגין אינון יעקב וישראל, בקדמיתא יעקב ולבתר ישראל, ואף על גב דכלא חד, תרין דרגין אינון, דהא דרגא עלאה ישראל הוא [שתי דרגות הם יעקב וישראל, בהתחלה יעקב ואחר כך ישראל, ואף שהכל אחד, שתי דרגות הם, שהרי דרגה עליונה ישראל הוא].

ג. ברש"י: 'כי השחית כל בשר', אפילו בהמה חיה ועוף נזקקין לשאינן מינן.

י. בגמרא: 'כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ', אמר רבי יוחנן מלמד

משחיתים עזבו את־יהוה נאצו את־קדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל נזרו אָחֹר:

רש"י

(ויקרא כב ב), גִּזְרֵי חֻמֵּי (בראשית מט כו), חָף כֶּלֶן, מוֹרוֹ, נסוגו לאחוריהם מאלל המקום (ראה תו"כ ויקרא כב ב):

נאצו. הרגמו: נזרו אָחֹר. אין נזירה כלל מקום אלא לשון פרישות, וכן הוא חומר ויָנֻרוּ מִקִּדְשֵׁי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

אורים ותמים

לא יספיק לֹאכֹל הַבְּכוּרָה בַּתְּאֵנָה, אֲבָל בְּהִסְכָּמָתָם יַחַד חָטְאוּ.

וְאָמַר זֶרַע מְרֵעִים בָּנִים מִשְׁחִיתִים, לְפִי שְׁמָצָד חֲמָרָם הָיוּ בְּנֵי אֲבֹרָהֶם, מִטַּע ה' לְהַתְּפָאֵר, וּמָצָד שְׂכָלָם הָיוּ בְּנֵי הָאֵל יִתְבָּרָךְ, וְלִכֵּן קִרְאָם מָצָד חֲמָרָם זֶרַע מְרֵעִים, וּמָצָד שְׂכָלָם בָּנִים מִשְׁחִיתִים, עַל דֶּרֶךְ מִשְׁחִית נִפְשׁוֹ הוּא יַעֲשֶׂנָה (משלי ו לט).

משחיתים. אלה עזבו את ה' מפל וכל ואלה נאצו:

(ד) הוּא גֹי חָטָא וְגו'. ירצה, אחר שפן הוא, שְׂאִינָם מְכַרְחִים מִפְּאֵת הַחֲמָר, אִם בֶּן יִקְרָאוּ גֹי חָטָא, כִּי הֵם סִבַּת חֲטֹאתָם, כְּמוֹ שְׁהִנָּפֵשׁ מָצָד עֲצָמָה אֵינָה חוֹטֵאת, גַּם הַחֲמָר מָצָד עֲצָמוֹ אֵינֵנו חוֹטָא, כְּעֵנֶן הָעוֹר וְהַחֲגָר שְׁהוֹשְׁמוֹ לְשֹׁמֵר פְּרִדָּס הַמֶּלֶךְ, כִּי כָל אֶחָד מֵהֶם

ביאור

שהעויר אינו רואה את הפירות והחגור אינו יכול לעלות לראש האילן בכדי לקחתם, אֲבָל בְּהִסְכָּמָתָם יַחַד חָטְאוּ על ידי שהעויר הרכיב את החגור על כתפיו, ויחד יכלו ליטול מן הפירות, וכך גם הגוף אינו יכול לחטוא מבלי שתסכים עמו הנשמה י.

מעלת ישראל בגופם ובנשמתם

וְאָמַר הַכְּתוּב עַל יִשְׂרָאֵל שֶׁהֵם זֶרַע מְרֵעִים בָּנִים מִשְׁחִיתִים, לְפִי שְׁמָצָד חֲמָרָם וּגּוֹפֵם הַגִּשְׁמִי הָרִי הָיוּ בְּנֵי אֲבֹרָהֶם, מִטַּע ה' לְהַתְּפָאֵר י, וּמָצָד שְׂכָלָם הָיוּ יִשְׂרָאֵל בְּנֵי הָאֵל יִתְבָּרָךְ, וְלִכֵּן קִרְאָם - כִּינָה אוֹתָם מָצָד חֲמָרָם בְּתוֹרָא זֶרַע מְרֵעִים - צִאצִּיאִים רַעִים, וּמָצָד שְׂכָלָם כִּינָה אוֹתָם בְּתוֹרָא בָּנִים מִשְׁחִיתִים, וְהוּא עַל דֶּרֶךְ מִה שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ו לב) 'מִשְׁחִית נִפְשׁוֹ הוּא יַעֲשֶׂנָה' י. כלומר, העבירה משחיתה את נפש החוטא, ולכן החוטאים נקראים 'משחיתים'.

משחיתים. והמשך ואמר שאלה - השפלים והפחותים עזבו את ה' מפל וכל - לגמרי ואלה - בעלי המעלה נאצו - הכעיסו את הקב"ה:

הגוף בלא נשמה אינו חוטא

(ד) הוּא גֹי חָטָא וְגו'. ירצה לומר, אחר - מכיון שפן הוא האמת, שְׂבִנֵי הָאָדָם אֵינָם מְכַרְחִים לַחֲטוֹא מִפְּאֵת - מָצָד הַחֲמָר וּמִחֲמַת גּוֹפֵם הַגִּשְׁמִי, אִם בֶּן כֹּאשֶׁר עִם יִשְׂרָאֵל יַחֲטֹא וְיִקְרָאוּ בְּתוֹרָא גֹי חָטָא, כִּי רַק הֵם עֲצָמָם סִבַּת חֲטֹאתָם, כִּי כְּמוֹ שְׁהִנָּפֵשׁ הָעֲלִיוֹנָה מָצָד עֲצָמָה אֵינָה חוֹטֵאת, כֵּן גַּם הַחֲמָר וְהַגּוֹף הַגִּשְׁמִי מָצָד עֲצָמוֹ אֵינֵנו חוֹטָא, כְּעֵנֶן הָעוֹר וְהַחֲגָר שְׁהוֹשְׁמוֹ יַחֲדוֹ לְשֹׁמֵר עַל הַפִּירוֹת הַגְּדֻלִּים בְּפִרְדָּס הַמֶּלֶךְ, כִּי כָל אֶחָד מֵהֶם לֹא יִסְפִּיק - אֵינוֹ יוֹכֵל בְּכוֹחוֹת עֲצָמוֹ לֹאֲכֹל אֶת הַבְּכוּרָה בַּתְּאֵנָה - הַתָּאִנִּים הַמְּשׁוּבָחוֹת הַגְּדֻלוֹת בְּרִאשׁוֹנָה, מִשׁוּם

מקורות וצייונים

הרכיב חגור על גבי סומא ודן אותם כאחד. אף הקב"ה מביא נשמה וזורקה בגוף ודן אותם כאחד, שנאמר (תהלים נ ד) 'קרא אל השמים מעל ואל הארץ לדון עמו', 'קרא אל השמים מעל' זו נשמה, 'ואל הארץ לדון עמו' זה הגוף.

יד. ע"פ הכתוב (להלן סא ג) 'לשום לאבלי ציון, לתת להם פאר תחת אפר, שמן ששון תחת אבל, מעטה תהלה תחת רוח כהה, ונקרא להם אילי הצדק מטע ה' להתפאר'. ובמצודת דוד: 'מטע ה', אשר ה' נטע אותם להתפאר בהם. וראה שם (ס כא) במצודת דוד: 'נצר מטעי', הענף אשר נטעתי מעשה ידי הוא ויש מה להתפאר בו, רצה לומר, העם אשר בחרתי אתפאר בו כי יהיו צדיקים ותמימים.

פו. במצודת דוד: 'נואף אשה', אבל המנאף עם אשה הוא חסר לב והרועה להשחית נפשו עשה יעשה כזאת הואיל ואין לו הכרחיות כגונב ממונו.

עזבוני כדמפורש (ויקרא כ לט) 'ואומר איש את גלולי וגו', ואף לאחר שהוצאתים ממצרים והאכלתים את המן וקראתי אותם עמי בני ישראל לא התבוננו כחמור.

יג. בגמרא (סנהדרין צא:): אמר ליה אנטונינוס לרבי, גוף ונשמה יכולין לפטור עצמן מן הדין, כיצד, גוף אומר נשמה חטאת, שמיום שפירשה ממני הריני מוטל כאבן דומם בקבר, ונשמה אומרת גוף חטא, שמיום שפירשתי ממנו הריני פורחת באויר כצפור. אמר ליה אמשול לך משל למה הדבר דומה, למלך בשר ודם שהיה לו פרדס נאה, והיה בו בכורות נאות, והושיב בו שני שומרים אחד חגור ואחד סומא. אמר לו חגור לסומא בכורות נאות אני רואה בפרדס בא והרכיבני ונביאם לאכלם. רכב חגור על גבי סומא והביאום ואכלום. לימים בא בעל פרדס, אמר להן בכורות נאות היכן הן, אמר לו חגור כלום יש לי רגלים להלך בהן, אמר לו סומא כלום יש לי עינים לראות. מה עשה,